

BEATA DONARSKA
Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy

WPŁYW POZIOMU INTENSYWNOŚCI NA EFEKTYWNOŚĆ GOSPODARSTW RODZINNYCH

1. Wstęp

Produkcja rolnicza charakteryzuje się obecnie w Polsce kilkakrotnie niższym poziomem intensywności niż w wysoko rozwiniętych krajach Unii Europejskiej. Pozycję rynkową gospodarstwa rolniczego kształtuje przede wszystkim jego efektywność. W perspektywie szanse rozwojowe zapewnią sobie tylko te gospodarstwa, które sprawnie i szybko dostosują swój kapitał, skalę produkcji oraz koszty wytworzenia do możliwości konkutowania na rynku. Wymaga to od rolników nabycia umiejętności podejmowania skutecznych decyzji poprzedzonych wnikliwą analizą ekonomiczną dotychczasowej działalności gospodarczej. Do nowej sytuacji muszą być także przygotowani doradcy.

Pojęcie intensywności stosowane jest w różnych dziedzinach życia i działalności ludzkiej. Pochodzi ono od łacińskiego słowa „*intensivus*”, tłumaczonego jako natężony, wzmożony. Ogólnie oznacza ono natężenie jakiegoś zjawiska lub działalności albo stosunek elementów stałych w danym rodzaju działalności [Rychlik, Kosieradzki 1981]. W rolnictwie elementem najbardziej stałym jest ziemia, dlatego też przez intensywność w tej dziedzinie rozumnie się poziom zaangażowania pracy żywej i uprzedmiotowionej przypadającą na jednostkę powierzchni. [Rychlik, Kosieradzki 1981]. Intensywność nie jest pojęciem jednoznacznym. Obecnie określanie intensywności produkcji dokonywane jest na dwa sposoby: poprzez badanie intensywności organizacji oraz intensywności produkcji. Rozróżnienie to jest podstawą znanej zasady: „ekstensywnie organizować – intensywnie produkować” [Andreae 1974].

Także pojęcie efektywności nie posiada jednoznacznej treści empirycznej. Konkretnie jego znaczenie wynika zazwyczaj z kontekstu analizy lub dodatkowego komentarza (np. efektywność inwestycji) [Kowalski 1992]. Przez słowo efektywność rozumie się pozytywny wynik, skuteczność, sprawność. Przymiotnik

efektywny pochodzi od łacińskiego słowa „*effectivus*” – skuteczny. Efektywność w ogólnym znaczeniu tego słowa oznacza stosunek dowolnego efektu do nakładów poniesionych na uzyskanie efektu (efektywność = efekt / nakład) [Manteuffel 1979]. Efektywność ekonomiczna jest to „relacja określonego efektu do danego czynnika produkcji” [Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza s. 139]. Analizując efektywność ekonomiczną na poziomie gospodarstwa można posługiwać się wieloma miarami i wskaźnikami, które grupowane są dla potrzeb analizy. Wśród miar bezwzględnych najczęściej używany jest zysk, dochód, bądź wartość dodana. Tak obliczona efektywność ekonomiczna ma postać nadwyżki. Ten rodzaj pomiaru efektywności preferowany jest przez zarządzających gospodarstwem (rolników), który za cel działalności produkcyjnej przyjmują maksymalizację dochodu. Jednak brak układu odniesienia dla miar bezwzględnych znacznie zubaża ich wartość [Osuch 1999]. Dlatego też w niniejszym artykule do pomiaru efektywności ekonomicznej posłużono wskaźnikami, czyli miarami względnymi. Odnoszone są w nich efekty działalności gospodarczej do poniesionych nakładów, kosztów, bądź zaangażowanych zasobów.

2. Cel i metoda badań

Celem przeprowadzonej analizy w 1999 r. była ocena wpływu intensywności produkcji na wyniki ekonomiczne oraz efektywność gospodarowania gospodarstwami rodzinnymi. Ocena ta oparta została głównie na analizie wskaźników sprawności ekonomicznej przez gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolną [Mańko 2000].

Dla potrzeb niniejszego artykułu oraz przeprowadzenia analizy ekonomicznej zbiorowość badanych gospodarstw podzielono na pięć grup zróżnicowanych pod względem intensywności produkcji. Kryterium podziału był poziom ponoszonych kosztów bezpośrednich na 1 ha UR, który wynosił:

Grupa A – ekstensywne	– do 1 000 zł/ha
Grupa B – mało intensywne	– 1 000 – 2 000 zł/ha
Grupa C – średnio intensywne	– 2 000 – 3 000 zł/ha
Grupa D – wysoko intensywne	– 3 000 – 4 000 zł/ha
Grupa E – bardzo wysoko intensywne	– powyżej 4 000 zł/ha

Na podstawie przyjętego kryterium do poszczególnych grup zakwalifikowano ogółem 1428 gospodarstw, w tym: A- 403 (28%), B- 766 (53,5%), C- 194 (13,5%), D- 41 (3%), E- 24 (2%) gospodarstw.

3. Charakterystyka badanej zbiorowości

Badania przeprowadzono na grupie gospodarstw indywidualnych, prowadzących rachunkowość rolną w 1999 roku, w ramach Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych. Analizowana grupa składała się z go-

spodarstw wielostronnych i dwukierunkowych. Gospodarstwa te wyodrębniono według jednego z kryteriów klasyfikacji gospodarstw w Unii Europejskiej – typu rolniczego. Podstawą klasyfikacji według **typu rolniczego** jest udział poszczególnych działalności w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej w gospodarstwie. **Standardowa Nadwyżka Bezpośrednia** (SGM – Standard Gross Margin) jest nadwyżką wartości produkcji określonej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich, w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji [Goraj 2000]. Za **gospodarstwa wielostronne (mieszane)** uznano te, w których żadna z działalności nie przekracza $1/3$ SGM, a za **gospodarstwa dwukierunkowe**, te w których udział dwóch działalności zawiera się w przedziale od $1/3$ do $2/3$ SGM.

4. Wyniki badań

Podstawową kategorią wynikową była **produkcja**, określająca sumę wartości produktów roślinnych, zwierząt oraz produktów zwierzęcych potencjalnie towarowych. Kategoria ta oznacza więc wartość wytworzonych w gospodarstwie produktów, które mogą znaleźć się na rynku [Goraj 2000]. Przeciętna wartość produkcji wynosiła 115 tys. zł. Najwyższą wartość produkcji osiągnęły gospodarstwa w grupie o najwyższym poziomie intensywności (grupa E) i wyniosła ona 312 tys. zł, ponad dwukrotnie niższą wartość miały gospodarstwa w grupie A (o najniższej intensywności), która wyniosła 90 tys. zł.

Bardziej ogólną kategorią były **przychody** gospodarstwa, które obok wartości produkcji ujmują także przychody ze sprzedaży produktów ubocznych, usług oraz przychody finansowe gospodarstwa (dotacje, subwencje, odszkodowania, odsetki od lokat). Średnio wartość przychodów w analizowanych gospodarstwach wyniosła 117 tys. zł, najwyższą wartość osiągnęły gospodarstwa w grupie E (313 tys. zł), najniższą w grupie A (92 tys. zł). Inne kategorie wynikowe to: **nadwyżka bezpośrednia** (przychody minus koszty bezpośrednie), **wartość dodana brutto** (nadwyżka bezpośrednia minus koszty pośrednie) to kategoria, która nadaje się do porównywania gospodarstw niezależnie od własności czynników produkcji (ziemi, pracy i kapitału). Z kolei **wartość dodana netto** to wartość dodana brutto minus amortyzacja, czyli koszt zużycia środków trwałych. Tak dochodzimy do ostatniej kategorii wynikowej jaką był **dochód gospodarstwa rolniczego**, czyli wartość dodana netto minus koszty czynników zewnętrznych, czyli odsetki od kredytów i pożyczek, czynsze dzierżawne i opłatę pracy najemnej [Goraj 2000]. W miarę wzrastania poziomu intensywności produkcji wzrastają koszty produkcji. Koszty bezpośrednie głównie kształtują wielkość i wartość produkcji, najwyższe są w grupie E (134 tys. zł), ponad czterokrotnie niższe w grupie A (32 tys. zł). Podobnie jest w kosztach pośrednich, które najwyższą wartość osiągają w grupie E (63 tys. zł), najniższą w grupie A (16 tys. zł). Duże

różnice są w poziomie uzyskiwanego dochodu. W gospodarstwach w grupach A, B, C i D dochód rolniczy kształtował się na podobnym poziomie, od 21 tys. zł do 23 tys. zł. Natomiast aż trzykrotnie wyższy wystąpił w grupie E (67 tys. zł).

Podstawą analizy ekonomicznej była ocena dokonana na podstawie wskaźników sprawności ekonomicznej gospodarstw (tabela 1).

Tabela 1

Wybrane wskaźniki sprawności ekonomicznej w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną w 1999 r.

Wyszczególnienie	Koszty bezpośrednie w zł na 1 ha UR					
	średnio	do 1000	1000-2000	2000-3000	3000-4000	4000-20000
Wsk. udziału majątku trwałego	81,76	81,52	82,03	81,88	83,42	74,57
Wsk. zadłużenia	15,50	17,50	14,80	14,91	15,98	12,06
Wsk. udziału zadłużenia długoter.	11,86	13,34	11,29	11,32	13,75	8,73
Wsk. struktury zadłużenia	76,49	76,23	76,26	75,95	86,07	72,34
Wsk. udziału kapitału pracującego	14,60	14,32	14,46	14,53	14,35	22,10
Wsk. bieżącej płynności	3,59	3,22	3,64	3,73	5,43	4,90
Wsk. opłacalności (%)	124,28	130,24	124,48	117,72	114,61	127,46
Wsk. efektywności produkcji (%)	19,53	23,22	19,66	14,05	12,75	21,54
Wsk. efektywności majątku (%)	5,44	5,46	5,37	4,86	4,28	12,04
Wsk. efektywności kapitału (%)	6,43	6,61	6,30	5,71	5,09	13,70
Wsk. obrotowości majątku	0,28	0,24	0,27	0,32	0,34	0,56
Wsk. zdolności kredytowej	0,46	0,41	0,48	0,41	0,35	1,00
Wsk. wiarygodności kredytowej	1,52	1,41	1,57	1,54	1,44	1,94

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych.

W analizie bilansu bardzo istotnym jest **wskaźnik udziału majątku trwałego**, określany udziałem majątku trwałego w stosunku do majątku ogółem [Mańko 2000]. W Polsce gospodarstwa charakteryzują się dość dużym udziałem majątku trwałego. W grupach gospodarstw: A, B, C i D wskaźnik ten kształtował się na podobnym poziomie i wynosił około 82,0 %. Znacznie niższa wartość tego wskaźnika była w grupie E (75,0 %). Wszystkie analizowane gospodarstwa osiągnęły, jak na warunki Polskie, wysoki poziom zadłużenia. **Wskaźnik zadłużenia**, wyrażający stosunek zadłużenia ogółem do kapitału własnego [Mańko 2000], wyniósł od 12,0 % (grupa E) do 17,5% (grupa A). **Wskaźnik udziału kapitału pracującego** - stosunek kapitału pracującego do kapitału ogółem [Mańko 2000], najwyższy był w grupie E (22,0 %). W pozostałych grupach był na podobnym poziomie, około 14%. **Wskaźnik bieżącej płynności** jest to stosunek środków obrotowych do zobowiązań krótkoterminowych [Mańko 2000]. Wskazane jest, aby wielkość tego wskaźnika była powyżej 2 [Mańko 2000]. Stanowi to minimum zapewniające granicę bezpieczeństwa działalności. W analizowa-

nych grupach gospodarstw wartość wskaźnika kształtowała się na bezpiecznym poziomie, od 3,0 % do 5,0 %.

Ważnym wskaźnikiem z punktu widzenia prowadzenia gospodarstwa jest **wskaźnik opłacalności**. Przedstawia on relację wartości produkcji do poniesionych na nią kosztów [Mańko 2000]. Uzależniony jest on od rodzaju działalności. Wartość wskaźnika poniżej 100 % może wskazywać na trudności związane ze zwrotem nakładów poniesionych na produkcję, a tym samym na trudności w generowaniu zysków. Im wyższa wartość wskaźnika, tym produkcja jest bardziej opłacalna. W analizowanych gospodarstwach wskaźnik opłacalności jest korzystny i średnio wyniósł 124,0 %. Najwyższą wartość uzyskały gospodarstwa w grupie A (130,0 %), najniższą w grupie D (115,0 %). **Wskaźnik efektywności produkcji** jest relacją dochodu rolniczego netto do przychodów brutto czyli wartości produkcji końcowej brutto [Mańko 2000]. Średnio wyniósł on ok. 20,0 %, najwyższy był w grupie A (23,0 %), nieco niższy w grupie E (21,5 %), najniższy zaś w grupie D (około 13,0 %). **Wskaźnik efektywności majątku** określa stosunek dochodu rolniczego netto do wartości majątku [Mańko 2000]. Wartość tego wskaźnika w grupach od A do D niewiele się różni i waha się w granicach od ok. 4,0 % do 5,5 %. Znacznie wyższą wartość wskaźnik ten uzyskał w grupie E (ok. 12,0 %). **Wskaźnik efektywności kapitału** wyraża stosunek dochodu rolniczego netto do kapitału własnego [Mańko, 2000]. Najwyższą wartość wskaźnika uzyskały gospodarstwa w grupie E (14,0 %). W pozostałych grupach kształtuje się na podobnym poziomie od 5,0 % do 6,6 %. **Wskaźnik obrotowości majątku** jest relacją przychodów brutto do przeciętnego stanu majątku. Wskaźnik ten informuje o szybkości obrotu określonego składnika majątku, określając długość okresu unieruchomienia środków pieniężnych tkwiących w tym składniku majątku. Oznacza to ile razy w jednostce czasu miał miejsce obrót [Mańko 2000]. Wartość wskaźnika w analizowanych gospodarstwach jest niska (średnio wyniosła 0,28). Wraz ze wzrostem poziomu intensywności produkcji rośnie wartość wskaźnika, od 0,24 w grupie A do 0,56 w grupie E.

Ważne z punktu widzenia prowadzenia oraz dalszego rozwoju gospodarstwa są dwa ostatnie wskaźniki dotyczące spłaty zadłużenia (wskaźnik zdolności kredytowej i wskaźnik wiarygodności kredytowej). **Wskaźnik zdolności kredytowej**, wskazuje jaką część zadłużenia ogółem gospodarstwo może spłacić w ciągu roku z osiągniętej nadwyżki, którą może przeznaczyć na ten cel (po opłaceniu kosztów utrzymania rodziny). Najwyższą wartość wskaźnika osiągnęły gospodarstwa w grupie E (ok. 1,0). W pozostałych grupach gospodarstwa był znacznie niższy (poniżej 0,5). **Wskaźnik wiarygodności kredytowej** informuje ile razy osiągnięta nadwyżka przewyższa sumę rocznych rat kredytu, powiększonych o odsetki. Wskaźnik ten powinien być wyższy od jedności, nawet 1,5 [Mańko 2000]. We wszystkich analizowanych grupach gospodarstw wskaźnik przekro-

czył 1, powyżej 1,5 wyniósł w grupach: B (1,57 %) i C (1,54 %). Najwyższą wartość wskaźnika osiągnęły gospodarstwa w grupie E (1.94).

5. Podsumowanie i wnioski

Przedstawione wyniki badań nie wyczerpują wszystkich zagadnień związanych z sytuacją ekonomiczną polskich gospodarstw indywidualnych, które prowadziły rachunkowość w ramach Zunifikowanego Systemu Gospodarstw Rolniczych w 1999 roku. Wydaje się jednak, iż mogą być przydatne zarówno rolnikom jak i przede wszystkim służbom doradczym ODR z uwagi na tendencje niektórych gospodarstw do przeinwestowania swojego warsztatu pracy. Z przeprowadzonej analizy można wyciągnąć kilka wniosków.

1. Wyniki ekonomiczne, takie jak: produkcja, przychody, nadwyżka bezpośrednia, czy dochód rolniczy ściśle wiąże się ze wzrostem produkcji i powiększa się wraz z nią. Najlepsze wyniki osiągały gospodarstwa o najwyższym poziomie intensywności, które ponosiły najwyższe nakłady na 1 ha użytków rolniczych.
2. W analizowanych grupach gospodarstw występuje duży udział majątku trwałego, co obniża efektywność. Jedynie gospodarstwa najbardziej intensywne mają mniejszy udział majątku trwałego. Świadczy to o mniejszym unieruchomieniu majątku, czyli mniejszym udziale majątku trwałego w stosunku do majątku obrotowego, a w związku z tym lepszej organizacji tej grupy gospodarstw.
3. Najkorzystniejszą sytuację finansową, ocenianą za pomocą wskaźnika bieżącej płynności, charakteryzowały się gospodarstwa o wysokiej intensywności produkcji. Wysoka wartość tego wskaźnika zapewnia duże bezpieczeństwo na wypadek zagrożenia finansowego.
4. Najwyższa wartość wskaźnika opłacalności i efektywności produkcji osiągnęły gospodarstwa o najniższej intensywności produkcji. Natomiast najwyższa efektywność kapitału wystąpiła w grupie o najwyższej intensywności. Świadczyć to może o niższym niż w pozostałych grupach udziale majątku trwałego w stosunku do majątku obrotowego, co sprzyja wyższej efektywności wykorzystania majątku.

LITERATURA

1. Andreae B. (1974): Ekstensywnie organizować – intensywnie gospodarować. PWRiL, Warszawa.
2. Goraj L. (2000): Sieć danych rachunkowości gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej (FADN). FAPA, Warszawa.
3. Kowalski Z. (1992): Wybrane problemy definiowania i oceny efektywności w rolnictwie. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 3, 22-35.
4. Manteuffel R. (1981): Racjonalizacja produkcji w gospodarstwie rolniczym. LSW, Warszawa.
5. Mańko S. (2000): Analiza finansowa gospodarstwa rolniczego, ATR Bydgoszcz.
6. Osuch D. (1999): Efektywność ekonomiczna zrestrukturyzowanych przedsiębiorstw rolnych powstałych w oparciu o majątek Skarbu Państwa. IERiGŻ, Warszawa.
7. Rychlik T., Kosieradzki M. (1981): Podstawowe pojęcia w ekonomice rolnictwa. PWRiL, Warszawa.

BEATA DONARSKA

WPLYW POZIOMU INTENSYWNOŚCI NA EFEKTYWNOŚĆ GOSPODARSTW RODZINNYCH

STRESZCZENIE

W artykule podjęto próbę określenia wpływu poziomu intensywności na efektywność w gospodarstwach rodzinnych, które w roku 1999 prowadziły rachunkowość rolną w ramach Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych (ZSRGR). Z przeprowadzonej analizy wynika, że największą efektywność, mierzoną efektami produkcyjnymi oraz dochodami pozwalającymi na prowadzenie i stwarzające możliwości rozwoju, mają gospodarstwa o najwyższym poziomie intensywności, mierzonej wielkością ponoszonych nakładów na 1 ha użytków rolniczych.

BEATA DONARSKA

THE INFLUENCE OF INTENSITY LEVEL OF FAMILY FARM EFFECTIVENESS

SUMMARY

The paper presents influence of intensive level into efficiency of family farms, which run by farmers, who calculation according to ZSGRG. From passed analyses, that the greatest efficiency, measure effect of produce and farm profit permit to run and become change for this farms, which have the highest of intensive level, measured size cost on 1 hectare of agricultural areas.